

## РАЗВОЈ КРИТИЧКОГ МИШЉЕЊА КОД УЧЕНИКА

Један од важних циљева образовања јесте развијање мишљења. Наводе се многи облици мишљења: логичко, креативно, конвергентно, дивергентно итд. Овим радом желимо да представимо критичко мишљење, његову суштину и значај.

Некада, у средњовековним школама, акценат се стављао управо на стицање великог броја информација и њихово репродуковање. Та „стара школа“, како су је називали је много пута, била је предмет разних критика. Касније, заступници теорије формалне дисциплине развијају учење у коме не инсистирају на усвајању што већег обима градива јер сматрају да дете свакако не може да научи све оно што ће му бити потребно у животу. Они се залажу за развијање сазнајних способности и форми мишљења. Код ученика је потребно вежбати и развијати њихове умне способности. Заступници ове теорије препознали су и истакли значај развијања умних способности.

Данас, у периоду када је наука веома развијена и када постоји огроман број информација које су битне, савремено школство не наглашава пасивно усвајање свих тих информација, већ велику пажњу поклања развоју интелектуалних вештина и способности да ученик препозна битно од мање битног.

Управо због тога, критичко мишљење има огроман значај за ученике и представља један од задатака школе. Између усвајања знања и развоја интелектуалних способности постоји однос корелативности. За успешност и развој комплетне личности неопходно је и знање, од-

носно стално стицање знања, али и развијено критичко мишљење, које има задатак да код ученика помера фокус са стицања знања, усвајањем многобројних чињеница на коришћење когнитивних процеса током учења, односно овладавање когнитивним вештинама, као и усвајање стратегије мишљења, вредновање сопствених и туђих мисли, промишљање о томе зашто је нешто такво какво јесте, као и решавање проблемских ситуација и примена наученог знања.

Критичко мишљење је тешко дефинисати једном реченицом. Најчешће се говори шта критичко мишљење јесте, а шта није. Такође, постоји велики број дефиниција критичког мишљења.

Све те дефиниције имају једну заједничку карактеристику, а то је њихова комплексност и велики број садржаних способности и процеса мишљења на којима се ове способности заснивају.

У *Енциклопедији педагошких истраживања* критичко мишљење се дефинише као „процес евалуације или категоризације односа, услова неких раније усвојених узора или стандарда. То је логички испит података и чињеница, где се избегава лажно суђење и емоционална основа суђења“ (Квашчев, 1977). У *Педагошкој енциклопедији* се дефинише и као „оријентација у мисаоном процесу која се односи на процену вероватноће исправности начина на који је формулисан проблем, утврђене релевантне чињенице од значаја за његово решавање, утврђене битне претпоставке и изабране одговарајуће методе за постизање постављеног циља“ (Поткоњак, Н. М., Шимлеша, П., ур., 1989).

Као најчешће способности критичког мишљења, наводе се евалуација доказа или ауторитета, препознавање стереотипије и клишеа, доследност у решавању тешкоћа и препрека. Критичко мишљење је видљиво у радњама које укључују препознавање

проблема, селекцију и евалуацију информација у релацијама проблема, тестирање хипотеза и других пробних одговора, заузимање ставова и предузимање акције после критичког разматрања проблема.

Као седам неопходних етапа кроз које личност пролази у процесу развијања критичког мишљења, наводи се:

- 1) вршење селекције битних речи и фраза у сваком извештају,
- 2) тражење доказа који потврђују сваки закључак који личност жели да усвоји,
- 3) анализа тих доказа и одвајање чињеница од претпоставки,
- 4) препознавање одређених и неодређених претпоставки које су од битне важности за закључивање,
- 5) евалуација претпоставки,
- 6) евалуација аргумената и
- 7) константно преиспитивање претпоставки које условљавају њихова веровања и руководе њиховим акцијама.

Гласер заступа становиште да способност критичког мишљења садржи три ствари, а то су „став који управља да се проблем разматра промишљено, затим познавање метода логичког испитивања и резновања, као и вештина у примењивању ових метода“.

Дресел је саставио тест критичког мишљења којим се испитују способности које се тичу дефинисања проблема, затим способност избора прикладних информација, способност уочавања неутврђених претпоставки, способност проналажења и вредновања хипотеза и способност поузданог закључивања (према Квашчеву, 1977).

На основу анализе различитих дефиниција критичког мишљења различитих аутора, можемо дефинисати способности критичког мишљења на следећи начин:

1. самостално проверавање вредности, које укључује препознавање лажних претпоставки, неподложност утицају ауторитета, препознавање стереотипије, разликовање чињеница од веровања јавног мњења итд.
2. критичко верификовање вредности чињеница и процеса читања у целини што подразумева идентификовање важних одлука, разликовање релевантних од нерелевантних чињеница, разликовање битног од споредног, препознавање проблема, испитивање идеја у светлу неких норми или стандарда, избор најбољег и одговарајућег решења, процењивање вредности аргумената, проналажење неисказаних претпоставки итд.)
3. познавање и примена метода логичког испитивања и резоновања, односно тестирање хипотеза, формулисање и евалуација закључака, препознавање недовољних доказа, критичка интерпретација суђења личности, откривање апсурдних ситуација, тачна употреба принципа логике и разумевање природе доказа, откривање постојећих логичких релација између пропозиција итд.
4. критичко мишљење као критиковање свих процеса мишљења;
5. критички ставови који долазе до изражаја у: ставу неповерења према мишљењу других и у трагању за чињеницама, уздржавању од брзог суђења и закључивања, опрезности у тумачењу чињеница, ставу сталног проверавања хипотеза и закључака итд.

Истраживања која се тичу домета критичког мишљења односе се углавном на развијање критичког мишљења ученика процесу наставе, као и на идентификовање фактора који утичу на степен уверности испитаника у процесу суђења.

Гласер је вежбао критичко мишљење код студената тако што је подстицао стварно разумевање природе дефиниције, затим вежбао је студенте у доказивању, посебно истичући логичке грешке у доказивању, затим у дедуктивном и индуктивном закључивању, као и указивању на предрасуде као фактора који утиче на развијање погрешног и пребрзог закључивања. Материјали на којима је Гласер изводио вежбања су биле новине часописи, као и школске публикације.

Закључак овог експеримента је био да су студенти вршећи ове вежбе научили да темељније разматрају проблеме, да проналазе аргументе за своје одлуке који притом постоје јасно изражени у чланцима, као и да примењују логичке принципе закључивања. Из свега овога можемо закључити да су студенти развијали способност критичког мишљења.

Са друге стране, Дресел и Мејху су оспособљавали студенте у препознавању стереотипија, клишеа, лажних претпоставки, дејства емоционалног фактора у закључивању, одвајање релевантних од ирелевантних података. Испитивачи су најпре студентима предочили објашњење и упутство за вежбу. Затим је следио низ вежби, зависно од проблема који је обухваћен.

Лефорд је истраживао утицај различитих материјала на закључивање испитаника. Најпре је студентима једног колеца дао 20 парова силогизма који су били једнаки по структури, али различити по предмету. Наиме, један силогизам је био неутралан по садржају, а други је био спорне природе. Задатак студената је био да процењују исправност или погрешност сваког силогизма, као и његово слагање или у другом случају неслагање са закључком.

Закључак је показао да студенти тачније решавају силогизме који су неутралног материјала, него оне са емоционалним материјалом у себи.

Данас је неоспорно да развијање критичког мишљења ученика утиче на способности учења ученика. Наиме, од развијене способности критичког мишљења ученика зависи ученикова способност да препозна и одвоји научне и релевантне чињенице од ирелевантних. Такође, за разумевање прочитаног градива и прављење извода неопходна је способност критичког мишљења.

Да би учење било што успешније мора садржати у себи способности критичког мишљења. Способност критичког мишљења између осталог укључује и самостално проверавање вредности.

Самостално проверавање вредности обухвата неподложност утицају ауторитета, затим одбацивање предрасуда и клишеа у процесу учења и закључивања.

Да би се утврдио утицај ауторитета на мишљење и закључивање ученика, изведен је експеримент који је садржао више вежби. Једна вежба се састојала у анализирању процеса продуктивног мишљења на примерима. Друга вежба се састојала у проучавању ликова из дела *Господа Глембајеви*. Наредне вежбе садржале су анализу одломака из дела *Оглед о истраживању људског разума*, као и анализу текстова који су се тицали Француске буржоаске револуције. На крају ових вежби, ученици су давали своје мишљење и образлагали исто. Три месеца касније, ученици су добили своје папириће на којима су претходно записивали своје мишљења, као и текстове који су притом садржали неке нетачне информације, али су били потписани ауторитетом. Од ученика се захтевало да упореде листиће са изреченим судом и текстове и донесу свој суд. Чак 41,6 процената испитаника променило је своје мишљење под утицајем ауторитета чије је име било на дну текста.

Резултати овог истраживања се слажу са резултатом истраживања Николе Рота који је потврдио

хипотезу да се судови на научном ауторитету прихватају на основу поверења у научне податке (Квашев, 1977). То су обично судови на које највише утиче мишљење већине и који су променљиви при дејству сугестије. До тога долази обично зато што се тежи да се са неког новог аспекта опет размотри проблем о коме је донет одређени закључак.

Када се говори о критичком мишљењу, велики проблем у његовом развоју представља присуство стереотипија. Стереотипије које постоје код људи обично се везују за друге нације, за одређена занимања, одређене идеологије итд. Као недовољно проверене, односно искривљене свести о нечему, оне могу деловати на формирање мишљења људи без присуства неке претходне провере или критичког мишљења у вези одређене појаве. Оне су у мишљењу људи веома стабилне. Јавља се такође велики проблем када се стереотипије преносе у току наставног процеса са наставника на ученике, а да притом сам наставник критички не оцењује податке које износи. Стереотипије су присутне и тада када се ученици обучавају да до решења долазе само на један начин, без испробавања других могућих решења или обучавања за друге приступе проблему који може бити различит.

Важну компоненту учења представља и критичко читање које омогућава рационалну анализу прочитаног дела. Критичко читање обухвата проблеме који се тичу проналажења најрелевантнијих идеја у делу, затим формулисања најважнијих проблема који чине срж текста, формирања сопственог мишљења о тексту који особа чита и, као крајњег степена, примене и спровођења различитих принципа прочитаног градива.

Бројна истраживања су потврдила да ученици који имају развијено критичко мишљење које притом користе при учењу лакше савлађују градиво од ученика које усвајају градиво без одређеног степена критичности.

Када говоримо о интелигенцији и критичком мишљењу, важно је истаћи резултате истраживања Николе Рота, који је као закључак у објашњењу односа интелигенције и критичког мишљења навео то да интелигентнији ученици имају више поверења у судове који се темеље на одређеним логичким закључцима, као и у судове који се темеље на непосредно перципираним подацима. Мање интелигентни ученици имају више поверења у судове који се темеље на афективном, тј. субјективном искуству, као и на научном ауторитету.

Када говоримо о критичком мишљењу и развоју личности, неопходно је да постоји развијен степен критичког мишљења код ученика, да би васпитаник могао да оцењује вредности и недостатке одређене идеологије, као и да изврше критичку евалуацију садржаја који желе да усвоје и у ком проналазе себе. Испитаници који поседују критичко мишљење могу адекватно процењивати вредност етичких норми и појмова или одређене вредносно-моралне оријентације која преовладава у њиховој околини. Такође, ученици који имају развијено критичко мишљење на неки начин су отпорни на деловање стереотипа и предрасуда; они временом развијају своје чврсте ставове о битним проблемима са којима се сусрећу.

Критичко мишљење представља веома важан облик мишљења који нам омогућава рационалну анализу садржаја, за разлику од пуког усвајања мноштва чињеница. Формирано критичко мишљење код ученика омогућава им да издвајају битно од небитног, да уоче везе и законитости које постоје, да своје закључке не темеље на стереотипима и предрасудама, већ да логички исправно и рационално промишљају о прочитаном садржају, а тиме и уче на један ефикаснији и лакши начин. Особа која има развијено критичко мишљење отпорнија је на утицаје средине,



утицаје других људи, утицаје различитих идеологија и учења.

Критичко мишљење развија се од најранијег детињства, али под посебним условима и подстицајима. Најбољи подстицај за развој критичког мишљења представљају проблемске ситуације у којима се од ученика захтева налажење и аргументовање тачног решења, односно решења које ученици сматрају тачним. Такође, корисно је од ученика захтевати и да при решењу неког проблема предвиђају евентуалне последице одређеног решења или одлуке.

У свему томе веома важну улогу има управо наставник који служи као нека врста ментора; он има задатак да подстиче и подржава напоре којима ученик тежи да дође до тачног решења.

Ученици који имају развијено критичко мишљење обазриви су у ситуацијама у којима се тражи логичко закључивање, на тај начин што не закључују преурањено, повезују знања која су раније стекли у новим ситуацијама, лако усвајају и осмишљавају нове информације, веома су сигурни у своје ставове, мишљења и знања која поседују.

## Литература

1. Квашчев, Р. (1977): *Развијање критичког мишљења код ученика*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
2. Квашчев, Р. (1976): *Психологија стваралаштва*. Београд: БИГЗ.
3. Поткоњак, Н. М. и Шимлеша, П., ур. (1989): *Педагошка енциклопедија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

